

MİSİR

DEVİRİM VE KARŞI DEVİRİM

İSMAİL NUMAN TELCİ

SETA

MISIR

DEVRİM VE KARŞI DEVRİM

MISIR
DEVRİM VE KARŞI DEVRİM

İSMAİL NUMAN TELCİ

SETA

İsmail Numan Telci | İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü'nden 2006 yılında mezun oldu. Yüksek lisansını Hochschule Bremen'de Avrupa Çalışmaları alanında tamamladı. 2009 yılında Sakarya Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde doktora çalışmalarına başlayan Telci, "Mısır'da Devrim ve Karşı-Devrim Sürecinde İç ve Dış Aktörlerin Rolü: 2011-2015" başlıklı tezini 2015'in Kasım ayında tamamladı. Doktora araştırması kapsamında 2012-2013 akademik yılında Kahire Üniversitesi'nde misafir araştırmacı olarak görev yapan Telci'nin *Mısır Devrimi Sözlüğü* kitabı 2014 yılında yayınlandı. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları* ve *Ortadoğu Yıllığı* dergilerinin editörlüklerini yapan Telci'nin makale, rapor ve görüşleri SETA, Al Jazeera, BBC, Deutsche Welle ve TRT World gibi kurumlarca yayınlanmıştır. Halen Sakarya Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü'nde müdür yardımcılığı görevini yürüten Telci, aynı zamanda Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. SETA Dış Politika Araştırmaları masasında araştırmacı olarak görev yapan İsmail Numan Telci'nin araştırma alanları arasında Mısır siyaseti, Mısır'daki devrim süreci, Mısır'daki toplumsal hareketler, Körfez siyaseti ve Körfez ülkelerinin dış politikaları, Arap devrimleri ve devrim teorileri yer almaktadır. Telci, www.misirbulteni.com internet sitesinin editörlüğünü yürütmektedir.

SETA Kitapları 25

ISBN: 978-975-2459-31-1

© 2017 SET Vakfı İktisadi İşletmesi

1. Baskı: Kasım 2017, İstanbul

Bu yayının tüm hakları SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı'na aittir. SETA'nın izni olmaksızın yayının tümünün veya bir kısmının elektronik veya mekanik (fotokopi, kayıt ve bilgi depolama, vd.) yollarla basımı, yayını, çoğaltılması veya dağıtımı yapılamaz. Kaynak göstermek suretiyle alıntı yapılabilir.

Editör: Mehmet Akif Memmi

Düzeltili: Mustafa Said İşeri, Ahmet Öztürk

Kapak ve Uygulama: Erkan Söğüt

Baskı ve Cilt: Turkuvaz Haberleşme ve Yayıncılık A.Ş., İstanbul

Kapak Fotoğrafı: Yeni atanan Savunma Bakanı Abdülfettah Sisi
Mısır Cumhurbaşkanı Muhammed Mursi'nin huzurunda yemin ederken.

SETA Kitapları

Nenehatun Cd. No: 66 GOP Çankaya 06700 Ankara

Tel: +90 312 551 21 00 | Faks: +90 312 551 21 90

www.setav.org | info@setav.org

*Annem Rabia Telci ve
Babam Mustafa Telci'ye*

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	9
Neden Mısır Devrimi?	12
Mısır Devrimini Anlamak	16
Çalışmanın Arka Planı	20
Kitabın Organizasyonu	22

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVRİMLER VE MISIR DEVRİMİ: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Devrim Nedir, Nedenleri Nelerdir?	29
Karşı Devrim Nedir?	36
Arap Ayaklanmaları ve Mısır Devrimi	42
Mısır Devriminin Nedenleri	45
Mısır'da İsyân Geleneği ve 2011 Devrimi	50
Mısır Devriminde Aktörler	55
Mısır'da Devrim ve Karşı Devrim Sürecinde Aktörlerin Pozisyonları	61

İKİNCİ BÖLÜM

MISIR'DA DEVRİM SÜRECİ: İÇ VE DIŞ AKTÖRLERİN ROLÜ

Devrim Sürecinde İç Aktörler	75
Devrim Sürecinde Dış Aktörler	125

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

**MISIR'DA KARŞI DEVRİM SÜRECİ:
İÇ VE DIŞ AKTÖRLERİN ROLÜ**

Karşı Devrim Sürecinde İç Aktörler	175
Karşı Devrim Sürecinde Dış Aktörler	221
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	267

GİRİŞ

Devrimlerin neden gerçekleştiğini anlayabilmek hep zor olmuştur. Bunun en önemli nedeni devrim denen olayın uzun ve karmaşık nedensel süreçlerden geçerek gerçekleşmesidir. Bu yüzden tarih boyunca devrimler birçok sosyal bilimci tarafından anlaşılmaya çalışılmıştır. Bu çabalarda dönemin şartlarına göre yeni veriler analize dahil edilmiş, önceki devrim süreçlerinde rastlanmayan yeni yöntemler dikkatle incelenmiş ve farklı araştırma yöntemleri geliştirilmiştir. Gelişen teknolojiler, dönüşen iktidar ilişkileri, ekonomik yenilikler, küresel etkileşimler ve toplumsal değişimler farklı dönemlerde meydana gelen devrim hareketlerinin nedeni olagelmıştır. Bu unsurların ortaya çıkardığı yeni devrimsel ortamlar, içerisinde olunan dönemin şartlarını da içeren yeni analizleri gerekli kılmıştır.¹ İletişim ağlarının görece zayıf olduğu İngiliz devriminden² radyonun başat rol oynadığı Filipinlere,³ ulaşım imkanlarının sınırlı olduğu Fransız devriminden⁴ demiryolu ağla-

¹ John Dunn, *Modern Revolutions: An Introduction to the Analysis of a Political Phenomenon*, (Cambridge University Press, Cambridge: 1972); Jack A. Goldstone, *Revolutions: Theoretical, Comparative, and Historical Studies*, (Harcourt Brace Jovanovich, Inc., Florida: 1986); John Foran, *Theorizing Revolutions*, (Routledge, New York: 1997); John Foran, *Taking Power: On the Origins of Third World Revolutions*, (Cambridge University Press, Cambridge: 2005); Sidney G. Tarrow, *Power in Movement: Social Movements and Contentious Politics*, (Cambridge University Press, New York: 2011).

² Lawrence Stone, *Causes of the English Revolution: 1529-1642*, (Routledge & Kegan Paul, London: 1972).

³ George Katsiaficas, *Asia's Unknown Uprisings Cilt 2: People Power in the Philippines, Burma, Tibet, China, Taiwan, Bangladesh, Nepal, Thailand, and Indonesia: 1947-2009*, (PM Press, Oakland: 2013), s. 37-80.

⁴ George Rude, *The French Revolution: Its Causes, Its History and Its Legacy After 200 Years*, (Grove Press, New York: 1988).

rının kullanıldığı Rusya devrimine⁵ her dönemin devrimi kendine özgü ve yeni unsurlar barındırmıştır.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Mısır devrimi de kendine özgü yenilikleri, yöntem ve enstrümanları ile 21. yüzyılda yaşanan ve birçoklarının Arap Baharı olarak adlandırılan devrimler silsilesinin en önemli halkası olarak devrim literatürüne girmiştir. Toplumun birçok farklı kesiminden milyonlarca Mısırlı uzun yıllardır sabrettikleri baskı rejimine karşı ayaklanarak on sekiz gün süren bir mücadeleyi başarıyla yürütmüş ve otuz yıldır iktidarda olan Hüsnü Mübarek rejimini sonlandırmıştır.

Mısır'da yaşanan rejim değişimi daha önceki örneklerden hareketle devrim olarak tanımlanabilir.⁶ Her ne kadar izleyen süreçte Mısır devrimi bir karşı devrim hareketine uğrayarak sonlandırılmak istendiyse de bu durum yaşananların devrim olarak tanımlanmasını engellemez. Burada altı çizilmesi gereken husus devrimlerin tanımlanmasında “başarı”nın bir kriter olarak görülmesinin yanlışlığıdır. Bu yönde mevcut olan algı hem yanıltıcı hem de hatalıdır. Nitekim devrim başlı başına bir süreci ifade eder. Rejimi devirme ve sonrasında yeni bir siyasi düzen kurma konusunda “başarılı” olamayan bir toplumsal kalkışma, sadece bu yönü göz önünde bulundurularak “devrim değil” şeklinde nitelendirilemez. Çünkü her ne kadar devrimsel rejim değişiklikleri kısa süreler alabilse de devrimlerin başarılı olup olmadığını görebilmek kimi zaman on yıllar alabilecektir. Buradan hareketle ani ve spontane bir halk hareketiyle siyasi iktidarı değiştirmeyi başarabilen ve izleyen dönemde devrimci aktörlerin iktidar mücadelesine girdiği siyasi süreçlerin devrim olarak

⁵ Rex A. Wade, *The Russian Revolution: 1917*, (Cambridge University Press, New York: 2005).

⁶ Foti Benlisoy, *Fransa ve Yunanistan'dan Arap Devrimi, “The Occupy” Hareketleri ve Kürt İsyanına 21. Yüzyılın İlk Devrimci Dalgası*, (Agora Kitaplığı, İstanbul: 2012), s. 119-124.

nitelendirilmesi mümkün olduğundan⁷ Mısır'daki kalkışmayı da devrim olarak tanımlamak gerekmektedir. Nitekim birçok araştırmacı bu yönde bir terminolojiyi kabul etmiştir.⁸

Mısır devrimini farklı kılan unsur devrimin ardından toplumsal ve siyasal dönüşüm sürecinde iç ve dış aktörlerin oluşturduğu ittifakin karşı devrim hareketine girişmesidir. Bu karşı devrim her ne kadar Hüsnü Mübarek rejimi sona erse de müesses nizamın tam anlamıyla dönüşmesine olanak vermemiştir. Söz konusu durum göz önünde bulundurulduğunda aslında karşı devrim hareketinin de devrim sürecinin önemli bir parçası olduğu görülmektedir. Nitekim karşı devrim sürecinde yaşanan iktidar mücadelesi, devrimci aktörlerin karşı devrimcilerle eski rejimin yıkılması ve yeni bir düzenin kurulması amacıyla yürüttükleri mücadeledir. Üzerinde çok konuşulmuş ve tartışılmış olsa da Fransız devrimi bunun en önemli örneğini sunmaktadır. Devrimi izleyen süreçte gerçekleşen karşı devrim mücadelesi terör döneminin yaşanmasına neden olmuştur. On yıl süren bu karanlık çağın faturası o dönem şartlarında çok ciddi olmuş ancak sonuç olarak Fransız devrimi başarılı bir girişim olarak tarih kitaplarında yerini almıştır. Daha yakın bir geçmişten örnek vermek gerekirse İran'da yaşanan devrim de bu anlamda Fransız devrimiyle yakın benzerlik gösterir. İran'da da devrimci

⁷ Christopher S. Clapham, *Third World Politics: An Introduction*, (The University of Wisconsin Press, Wisconsin: 1985), s. 160.

⁸ Alaa Aswany, *On the State of Egypt: What Made the Revolution Inevitable*, (Vintage Books, New York: 2011); Omayma Abdel-Latif, "The Popular Revolution in Egypt: The Forces Shaping the Change and Their Role in the Transitional Period", Arab Center for Research & Policy Studies, Doha: 2011); Mohammed Abouelleil Rashid ve Islam Azizi, "The Egyptian Revolution: A Participant's Account from Tahrir Square, January and February 2011", *Anthropology Today*, Cilt: 27, Sayı: 2, (2011), s. 22–27; Mohammed Nawawy ve Sahar Khamis, *Egyptian Revolution 2.0: Political Blogging, Civic Engagement and Citizen Journalism*, (Palgrave Macmillan, New York: 2013); Adham Hamed, *Revolution as Process: The Case of Egyptian Uprising*, (EHV Academicpress, Bremen: 2014); Maha Abdelrahman, *Egypt's Long Revolution: Protest Movements and Uprisings*, (Routledge, New York: 2015); Sahar F. Aziz, "Bringing Down an Uprising: Egypt's Stillborn Revolution", *Connecticut Journal of International Law*, Cilt: 30, Sayı: 1, (2015), s. 1-28; Reem Ebou Fadl, *Revolutionary Egypt: Connecting Domestic and International Struggles*, (Routledge, New York: 2015).

gruplar devrim sonrasında birbiri ile çatışmış, iktidarı eline geçiren grup diğer devrimcileri saf dışı ederek kendi ajandasını dayatmıştır.

Mısır örneğine gelindiğinde ise 25 Ocak 2011’de başlayan ve on sekiz günlük bir süre içinde otuz yıllık otoriter rejimi sonlandıran bir devrimin ardından yaşananlar tam da devrim literatüründe yer almış olan devrim sonrası mücadelelerini andırmıştır. İttifak, ayrışma, çatışma, birleşme ve bozulmalar devrimci grupları hırpalamış fakat aralarından Müslüman Kardeşler bu süreçten kazanımlı çıkarak iktidarı ele geçirmiştir. Ancak izleyen süreçte devrimcilerin ötesinde aktörler devreye girmiş ve karşı devrim için ciddi bir koalisyonu ikna etmişlerdir. Böylece Mısır’da yaşanan karşı devrim sürecini diğer devrim süreçlerinden farklı kılan unsur olarak “dış aktörler” devreye girmişlerdir. Bu durum göz önünde bulundurulurken elinizdeki kitapta öncelikle Mısır’daki devrim süreci incelenerek bir taraftan devrimin nedeni ve kimler tarafından gerçekleştirildiği detaylandırılmış diğer taraftan da dış aktörlerin nasıl karşı devrim sürecinde denkleme girerek devrimi tersine döndürmeyi başardıkları anlatılmıştır.

NEDEN MISIR DEVRİMİ?

Tarih boyunca yaşanan devrimlere dair birçok analiz yapılmış olsa da her devrimin kendi özel şartları bağlamında derinlemesine incelenmesi halk ayaklanmaları, yönetimlerin devrilmesi, bu süreçlerde ideolojilerin rolleri ve aktörlerin pozisyonlarının anlaşılması için hayati önemdedir. Gerek ortaya çıkışı gerek kullanılan enstrümanlar gerekse aktörleri bakımından birçok yenilikler barındıran Mısır devriminin özellikle devrime etki eden iç ve dış aktörler bağlamında analiz edilmesi devrim çalışmaları açısından önem arz etmektedir. Bu kitapta Mısır devrimi incelenerek devrimi ortaya çıkaran durum, neden ve süreçlerin anlaşılmasının yanı sıra devrim sonrasında yaşanan gelişmelerde hangi unsur ve aktörlerin nasıl etkili olduğu resmedilerek devrim çalışmalarına katkı sunmak da amaçlanmaktadır.

Kitabın hedeflediği bir diğer nokta da Mısır'da 25 Ocak 2011'de yerel unsurlarla başlayan ve demokratik parlamento seçimlerinin yapılmasıyla devam eden devrim sürecinin, özellikle 2012'nin Haziran ayında Muhammed Mursi'nin cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından dış aktörlerin de dahil olduğu bir karşı devrim sürecine evrilmesinin nasıl mümkün olabildiğini ortaya çıkarmaktır. Bu kitabı sadece devrimin kendisini çalışan bir araştırma olmaktan ayıran şey devrim ve tabii ki karşı devrim sürecinde dış aktörlerin Mısır siyasetine etkilerini tespit etmeyi hedeflemesidir. Nitekim herhangi bir örneği ele alan ya da karşılaştırmalı analizler yapan devrim araştırmalarının birçoğu daha ziyade içerideki aktörlerin tutum ve rollerine odaklanmakta, yerel olmayan unsurların hangi boyutta devrim sürecine dahil olduklarını göz ardı edebilmektedir. Mısır devrimi sürecinde iç ve dış aktörlerin rollerine odaklanan bu kitap yaşanan toplumsal kalkışma üzerinden ülke siyaseti ve toplumsal yapıda öne çıkan aktörleri de detaylandırmayı hedeflemektedir. Bu yönüyle sadece devrimi ya da karşı devrimi anlatan bir araştırma olmanın da ötesine geçerek özellikle modern dönem Mısır siyasetini aktörleri üzerinden tasvir etmeyi amaçlamaktadır.

Kitap Mısır'da devrim sürecinde yer alan toplumsal ve siyasal hareketlerin pozisyonlarını derinlemesine incelemektedir. Aynı zamanda Türkiye'de bu konuya ilişkin literatürde yaşanan karışıklıkları ve bilgi yanlışlıklarını gidermeyi de hedeflemektedir. Örnek vermek gerekirse Mısır'daki devrim sürecinde rol alan gençlik örgütlerinin liberal ya da seküler ideolojiye sahip olduklarına vurgu yapılmış ancak bu ideolojilerin Mısır'daki toplumsal dinamiklere göre kendi kimliklerini oluşturdukları dikkate alınmayabilmiştir. Sekülerlik ya da liberalliğin Türkiye'de veya siyaset bilimi literatüründeki karşılığının Mısır'da görülemiyor oluşu bu ideolojilerin Mısır ya da genelde Ortadoğu coğrafyasında kendilerine özgü bir kimlik yaratmış olmasındandır.

Bu anlamda bir başka örnek de Mısır'da yaşanan karşı devrim sürecinde önemli rol oynayan Seleflerin homojen bir yapı gibi ele alınması ve hareketin farklı ekollerinin Müslüman Kardeşler yanlısı ittifaka destek verdiğinin göz ardı edilmesidir. Seleflerin tümünün darbeye destek olduğu iddiası hem bilgi hatası barındırmakta hem de araştırmacıları yanlış yönlendirmektedir. Selefi hareketin birçok kolundan sadece biri olan Davet hareketinin siyasi kanadı Nur Partisi Abdülfettah Sisi liderliğindeki darbe sürecine destek olmuş, diğer tüm Selefi ekoller ise Müslüman Kardeşler'in yanında pozisyon almıştır.

Son olarak kitap boyunca incelenen Mısır devriminde etkin olan aktörlerin tanımlanması ya da bu grup ve hareketlere yönelik tarihsel bir anlatıya girilmesi beklenmemelidir. Nitekim çalışmanın hedefi yukarıda da belirtildiği üzere bu aktörleri tanıtmaktan ziyade Mısır'da 25 Ocak 2011'de başlayan devrim hareketinde ve daha sonra 3 Temmuz'daki darbeyle zirve noktasına ulaşan karşı devrim sürecinde nasıl pozisyon aldıklarını ortaya çıkarmaktır. Bu aktörlere yönelik tarihsel anlatıya dair literatür Mısır siyasi tarihi çalışmalarında büyük oranda mevcuttur.⁹

Ortadoğu ve Arap coğrafyası üzerine çalışan birçok araştırmacı için Mısır devrimi bir sürpriz olarak meydana gelmiştir. Nitekim uzun yıllar baskı rejimlerine sahne olan bir bölgede, kendisi de bağımsızlığından bu yana sadece otoriter yönetimleri tecrübe etmiş bir ülke olan Mısır'da devrimin gerçekleşmesi uzak bir ihtimal olarak görülmekteydi. Bunun yanında başta Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İsrail gibi aktörler tarafından içişlerine ciddi biçimde müdahale edilen Mısır'ın dış aktörlerin müdahalesi olmadan bir

⁹ Dina Shehata, *Islamists and Secularists in Egypt: Opposition, Conflict & Cooperation*, (Routledge, New York: 2010); Elizabeth Iskandar, *Sectarian Conflict in Egypt: Coptic Media, Identity and Representation*, (Routledge, New York: 2012); Mohammed Zahid, *The Muslim Brotherhood and Egypt's Succession Crisis: The Politics of Liberalisation and Reform in the Middle East*, (I. B. Tauris, New York: 2012); Tara Povey, *Social Movements in Egypt and Iran*, (Palgrave Macmillan, New York: 2015), s. 97-155.

devrim tecrübesi yaşaması da imkansız görülmekteydi. Ancak yaşanan gelişmeler baskı rejimine maruz kalmış bir ülke olan Mısır'ın dış aktörlerin müdahalesi olmadan bir devrim gerçekleştirebildiğini göstermiştir. Bununla birlikte devrim sonrasında Mısır'da son yüzyıla damgasını vuran dış aktörlerin yeniden devreye girerek devrim sürecini yolundan saptırma girişiminde bulunarak karşı devrime giden sürece destek oldukları da 2011'den bu yana açık biçimde gözlemlenmiştir.

Bu açıklamadan hareketle kitapta Mısır'da gerçekleşen devrime ve bu süreçte etkili olan iç ve dış aktörlerin rollerine dair üç temel hipotez öne sürülecektir. Bunlar kısaca şu şekilde formüle edilebilir:

- Mısır devriminde hem içeriden hem de dışarıdan unsurlar ve aktörler rol oynamıştır.
- Mısır devrimi tamamen spontane bir biçimde iç aktörlerin etkin olduğu bir sürecin sonunda gerçekleşmiştir.
- Hüsnü Mübarek'in devrilmesinin hemen ardından iç aktörlerin rolü giderek azalmış ve 2013'te askeri darbe ile gerçekleşen karşı devrim sürecinde öncelikli olarak dış aktörler rol oynamıştır.

Kitapta bu üç temel hipotezin sorgulanması, incelenmesi ve çözümlenmesi öncelikli amaç olacaktır. Bu çerçevede Mısır'daki devrim sürecinin derinlemesine incelenerek anlamlandırılması hem hipotezlerin kanıtlanmasında yardımcı olacak hem de bu literatüre yeni ve orijinal bir katkı sunulmasını sağlayacaktır. Kitap devrimi sadece başlangıcı itibarıyla değil gelişimi ve sonrasında yaşanan gelişmeleri de dikkate alarak incelemekle birlikte hem iç hem de dış aktörlerin müdahalelerini iki farklı süreçte analiz etme imkanını da sunacaktır.

Kitabın hem daha kolay anlaşılması hem de sistematığının daha düzenli olması açısından bazı sorular belirlemek önemlidir. Bu çerçevede aşağıda yer alan beş soru çalışmanın genel hatlarıyla işaret ettiği konuları açıklamaktadır. Kitapta ele alınan problem

bu sorularla yakından ilgili olduğu gibi buradaki formülasyonun dışında kalan unsurlara da değinilmektedir. Kitapta cevaplanmaya çalışılan sorular şunlardır:

1. Devrim nedir? Neden devrimler yaşanır? Devrimler nasıl açıklanır?
2. Mısır devriminin gerçekleşmesinde hangi unsur ve aktörlerin ne tür etkileri olmuştur?
3. Mısır devriminde iç ve dış aktörlerin rolleri nelerdir? Hangi aktörler daha etkin olmuştur?
4. Mısır'da devrim sürecinin sekteye uğrayarak karşı devrim yaşanmasında etkili olan unsurlar nelerdir?
5. Mısır'da yaşanan devrim sürecinde hangi dış aktörler nasıl roller oynamıştır? Dış aktörlerin bu tutumları hangi bağlamda açıklanabilir?

Bu sorularla amaçlanan öncelikle devrimler üzerine genel bir fikre sahip olmak, sonrasında ise Mısır devrimini hem kendi içerisinde açıklamak hem de daha önce yaşanan halk ayaklanmaları ile benzerlik ya da farklılıklarını ortaya çıkarmaktır. Kitap boyunca Mısır devriminin detaylı bir biçimde analiz edilmesi, devrim literatürüne hakim araştırmacıların Mısır'ı diğer devrimlerle karşılaştırmalarına imkan sağlayacaktır. Benzer biçimde Mısır devrimi sürecinde yaşanan karşı devrim girişimi ve bu gelişmede dış aktörlerin müdahalesi, araştırmacıların farklı bir durumu gözlemlemelerine ve devrim literatüründe yeni kuramsal yaklaşımlar üretmelerine yardımcı olacaktır.

MISIR DEVRİMİNİ ANLAMAK

Mısır devriminin iç aktörlerin etkin olduğu bir şekilde gerçekleşmesi ve ardından dış aktörlerin müdahalesi ile karşı devrime evrilmesinin analiz edilmesinde, devrim literatürüne temel yaklaşımları sağlayan sosyoloji disiplindeki kuramsal açıklamalardan yararlanılacaktır. Bu çerçevede kitabın ilk bölümünde devrimi

açıklayan teoriler ve tarihsel analizlere dair literatür eleştirel bir bakış açısıyla taranacaktır. Daha önceki devrimlerin analiz edilmesinde kullanılan kuramsal yaklaşımların varsayımları öne çıkarılacak, daha sonra da bugünkü devrim hareketlerini açıklamada hangi yeni unsurların bu yaklaşımlarda yer aldığına (ya da almadığına) dikkat çekilecektir. Nitekim her ne kadar devrimsel süreçler genel hatlarıyla benzer metot, yöntem, aktör ve dinamikler taşısa da içerisinde bulunulan zaman ve mekana göre birbirlerinden farklılaşmaktadır. Bu farklılıklardan ötürü kimi örneklerin açıklanmasında faydalı olabilecek bir yaklaşım diğer bir vakada işlevsel olmayabilmektedir. Kitapta yer alan literatüre dair bu tür bir tarama sosyolojik devrim kuramlarına getirilecek yeni teorik katkılar için önemli bir arka plan oluşturacaktır.

Sosyolojik devrim kuramlarının tartışıldığı literatür taramasının ardından bu teorik yaklaşımlar kullanılarak devrimin arka planında yatan unsurlar, toplumsal nedenler ve devrim sürecinde yaşanan isyanlara dair bilinmeyenlerin analiz edilmesinin hedeflendiği kısma geçilecek. Mısır'daki devrim sürecinin sosyolojik kuramlarla detaylandırılması devrimin nasıl gerçekleştiği, hangi aktörlerin devrim sürecinde daha etkin roller oynadığı ve devrim hareketinin daha önceki devrimcilerden hangi yönleriyle farklılaşmasının anlaşılması için önemli olacaktır. Bu literatür devrim sürecinde yaşananlar ve karşı devrime geline dönemin anlaşılmasında önemli bir işlev görecektir.

İzleyen kısımda hem sosyolojik kuramlara dayanılarak hem de uluslararası ilişkiler disiplininin en önemli çalışma alanlarından olan Ortadoğu siyasetine dair saha bilgisinin işlevselleştireceği bir yaklaşımla Mısır'daki devrim sürecini büyük ölçüde sekteye uğratan karşı devrim süreci anlamlandırılmaya çalışılacaktır. Ortadoğu siyaseti ve uluslararası ilişkilerin bu noktada analize dahil edilmesindeki en önemli etken karşı devrime geline süreçte dış aktörlerin oynadığı rolün araştırılmasının bu kitabın öncelikli hedeflerinden biri olmasıdır.

Nitekim devrimin gerçekleştiği ilk dönemin ardından iç aktörlerin rolü kademeli olarak azalmış, dış aktörler daha etkili roller oynamaya başlamıştır. Özellikle büyük güçlerin uluslararası siyasette aktif bir şekilde rol oynamaları, çıkarlarını korumak amacıyla diğer ülkelerin iç siyasetlerindeki gelişmelere etki etmeleri ve yine hem uluslararası hem de bölgesel aktörlerin çıkarlar hiyerarşisi içerisinde diğer ülkelerin içişlerine müdahil olmaları gibi unsurların çalışma boyunca göz önünde bulundurulması, Mısır devriminde dış aktörlerin müdahalesinin anlaşılabilmesi bakımından önem taşımaktadır.

25 Ocak 2011'de başlayan halk gösterileri sonucunda yaşanan Mısır devrimi birçok açıdan devrim çalışmaları literatüründe yeni bir canlanmanın yaşanmasına öncülük etmiştir. Yakın geçmişte Ukrayna, Gürcistan ve Kırgızistan gibi ülkelerde yaşanan rejim değişiklikleri Mısır ve Arap Baharı bağlamında gerçekleşen halk hareketleri kadar uzmanların ilgisini çekmemiştir. Mısır devrimini yeni ve farklı kılan unsurlar devrim sürecinde yaşanan ve literatüre yeni perspektifler kazandıracak olan enstrüman, süreç, aktör ve araçlardır. Bununla birlikte tarihsel devrim çalışmalarının ilgisini çeken karşı devrim hareketinin Mısır'da yaşanmış olması bu örneği daha ilginç kılmaktadır.

Bu kitabın temel argümanlarından olan Mısır devriminin dış aktörler tarafından mecrasından saptırılması ve karşı devrim gerçekleştirilmesi daha önceki devrim çalışmaları için de yeni bir gelişmedir. Devrim tecrübelerinin büyük çoğunluğu iç aktörlerin etkin olduğu süreçlere sahne olmuştur. Hatta karşı devrim hareketlerinin de büyük bölümü –özellikle devrimci gruplar arasındaki mücadele başta olmak üzere– iç aktörler tarafından şekillendirilmiştir. Ancak Mısır örneğine bakıldığında karşı devrim sürecinin temel aktörlerinin dışarıda yer aldığı görülmektedir. Devrim sürecinin bir bütün olarak devrim ve karşı devrimi de içerdiği göz önüne alındığında aslında Mısır'daki devrimde dış aktörlerin rolünün neredeyse iç aktörlerden daha etkin olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır.

Karmaşık gözükken bu çıkarımların daha geniş bir çalışma ile detaylandırılması ve anlamlandırılmaya çalışılması bu çalışmanın temel amacıdır. Mısır'da yaşanan devrim sürecine derinlemesine nüfuz edilmesinde hem teorik yaklaşımlar hem de devrimi objektif ve yerel biçimde aktaran gazete, blog, sosyal medya araçları ve birebir görüşmelerden yararlanılmıştır.

Devrimlerin anlaşılmasında en önemli araştırma araçları şüphesiz devrim sürecinde etkin olan aktörlerle doğrudan temas içerisinde olunmasıdır. Tarihsel devrim analizi yapan araştırmacıların çalışmalarında büyük oranda eksik olan bu unsur güncel bir devrim sürecinin incelenmesinde yer alabilmektedir. Araştırmacı devrim sürecinin içine girebilir ve süreci yerinden izleyebilir ya da süreçte etkin olan aktör, mekan, olay ve fenomenleri bizzat tecrübe edebilir. Bu kitabı değerli kılan şüphesiz yazarın devrime sahne olan Mısır'da araştırma amacıyla geçirdiği dokuz aylık sürecin izlerini barındırıyor olmasıdır.

Kasım 2012'den Temmuz 2013'e kadar Kahire Üniversitesi'nde misafir araştırmacı olarak bulunan yazar, Mısır'da kaldığı dokuz aylık sürede bir taraftan devrim sürecini yerinde inceleme imkanı bulurken diğer taraftan da karşı devrime gidilen süreçte iç ve dış aktörlerin hamlelerini takip etme şansını yakalamıştır. Bu durum yukarıda formüle edilen hipotezlerin yazarın zihninde şekillenmesine de ciddi anlamda katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte bu araştırma tecrübesi yazara Mısır devriminde iç ve dış aktörlerin hangi süreçlerde nasıl roller oynadığını ve uzun yıllardır beklenen ve bölge coğrafyası için bir umut ışığı olarak görülen devrimin nasıl karşı devrim süreciyle başarısızlığa uğratılmak istendiğini anlama ve anlatabilme konusunda önemli ölçüde yardımcı olmuştur.

Her ne kadar devrim ve karşı devrim süreçlerinin yerinde incelendiği alan araştırması bu çalışmanın en orijinal tarafı olsa da kuramsal bağlam olmadan devrimi, aktörlerin pozisyonlarını ve dış müdahalenin hangi saiklerle gerçekleştiğini anlamak imkansız ola-

bilirdi. Bu yüzden devrim süreçlerinin daha iyi açıklanabilmesi adına sosyolojik devrim kuramları rehber işlevi görürken, uluslararası ilişkiler merkezli bir yaklaşım da özellikle karşı devrim sürecinin anlamlandırılabilmesi bakımından hayati önem taşımıştır.

Araştırmada faydalanılan öncelikli kaynaklar devrimi anlamada yardımcı olacak ve sonrasında yaşanan müdahaleleri açıklamada kullanılacak sosyoloji merkezli literatürdür. Ancak aşağıdaki kısımlarda da detaylandırılacağı üzere özellikle karşı devrim sürecinde dış aktörlerin ciddi biçimde müdahil olduğu Mısır devrimi söz konusu olduğunda, sürecin tamamının anlaşılabilmesi için uluslararası ilişkilere dair literatüre ve özellikle Ortadoğu siyasetine dair saha bilgisine vakıf olunması gerektiği gözden kaçırılmamalıdır. Mısır'daki devrim sürecini anlamak amacıyla Theda Skocpol, Jack A. Goldstone ve Ervand Abrahamian gibi devrimlerde yapısal unsurları ön plana çıkaran kuramcıların açıklama biçimleri de Mısır devrimini anlamada önemli katkılar sunacaktır. Bu çerçevede üçüncü dünya ülkelerinde gerçekleşen devrimlere dair en geniş kapsamlı çalışmayı yapan John Foran'ın tespitleri de Mısır'daki gelişmeleri anlamada benzer diğer örneklerle yapılacak karşılaştırmalar bakımından önem arz edecektir.

ÇALIŞMANIN ARKA PLANI

Mısır devrimi özellikle ülkede yaşanan askeri darbe ve karşı devrim girişimiyle birlikte toplumsal bir hareket olmaktan öte siyasi bir mücadeleye dönüşmüştür. Bu süreçte müdahil olan dış aktörler ile karşı devrimde rol oynayan iç aktörler Müslüman Kardeşler liderliğindeki iktidara karşı bir koalisyon oluşturarak devrimin gerçekleşmesini engellemişlerdir. Bu hususta iç aktörlerin motivasyonu ülkedeki ayrıcalıklı pozisyonlarını kaybetme korkusu iken dış aktörler ise Mısır üzerinden Ortadoğu'daki siyasi çıkarları tehlikeye girdiği için harekete geçme ihtiyacı duymuşlardır. Stratejik öneme sahip bir ülke olan Mısır'da dost bir iktidarın

mevcudiyetinin hayati olduğunun farkında olan ABD ve İsrail gibi ülkeler demokratikleşme yönünde seyreden bir sürecin askeri darbe ile kesilmesine tepki göstermeyerek antidemokratik bir tutum takınmışlardır. Bu iki ülke ile birlikte Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) ve Kuveyt gibi Müslüman Kardeşler iktidarına mesafeli Arap ülkeleri de bu anlamda askeri darbe ve karşı devrime destek vermişlerdir.

Bu süreçte Katar'la birlikte Türkiye, Mısır'daki askeri darbeye en sert biçimde karşı çıkan ülkeler olmuştur. Ankara bir taraftan askeri darbeyi gerçekleştiren kadrolara en üst düzeyde tepki gösterirken diğer taraftan da Müslüman Kardeşler'i desteklemeye devam etmiştir. Türkiye ve Katar, Mısır'daki darbeye karşı pozisyonlarını korurken yanlarında küresel destek bulamazken ABD, İsrail ve Körfez ülkeleri özellikle Almanya, Fransa, İngiltere ve Rusya gibi ülkelerin dolaylı desteğini almıştır. Bu ülkeler darbeye iktidara gelen Abdülfettah Sisi yönetiminin ayakta kalabilmesi için ciddi ekonomik ilişkiler geliştirirken özellikle Mısır'ın askeri kapasitesini arttırmasına katkıda bulunmuşlardır.

Bu açıdan bakıldığında Mısır'da toplumsal dinamiklerle harekete geçen ve hemen hemen tüm dünyanın kabul ettiği baskıcı, insan haklarına saygılı olmayan ve antidemokratik bir yönetimi ortadan kaldıran devrim hareketi, demokratik sisteme doğru evrilme sürecindeyken askeri darbe ile karşılaşmış ve yeniden başladığı noktaya geri dönmüştür. Bu anlamda bu çalışmanın yapılmasını gerekli kılan nokta demokratik bir siyasi düzeni hayal ederek sokaklara dökülen Mısırlıların bu konudaki arzularını yok etmek isteyen baskıcı bir askeri rejimin –her fırsatta demokrasi, insan hakları ve kişisel özgürlüklere vurgu yapan– Batılı ülkelere desteklenmesidir. Dolayısıyla Mısır'da yaşanan devrim ve karşı devrimde rol oynayan dış aktörlerin sürece doğrudan müdahalelerinin objektif biçimde incelenmesine duyulan ihtiyaç bu kitabın yazılmasının arkasındaki temel neden olarak gösterilebilir.

Bu çalışmanın yürütülmesinde etkili olan diğer bazı nedenlerden de bahsedilebilir. Yazar 2005 yılından bu yana çıkarılan *Ortadoğu Yıllığı* kitabında 2008'den itibaren Mısır'la ilgili bölümü kaleme aldığından bu ülkeye dair uzun dönemli bir bilgi birikimine sahip olmuştur. Bu birikim sayesinde yazar hem Mısır'da son dönemde yaşanan değişimleri, sosyal ve siyasal gelişmeleri hem de 2011'de başlayan devrim gösterilerine uzanan süreci gözlemleyebilme imkanı yakalamıştır. Bu süre zarfında yazarın Mısır siyaseti ve tarihine dair yaptığı okumalar da bu çalışmanın hazırlanmasında ciddi anlamda yardımcı olmuştur. Yazarın Mısır devrimini incelemesinin ikinci nedeni ise uzun yıllar baskı altında yaşamış bir toplumun 2011 yılında gerçekleştirdiği devrimle baskıcı bir yönetimi sonlandırarak demokratik bir düzene geçiş hayallerinin bazı iç ve dış aktörlerce nasıl çalındığına bizzat şahit olmasıdır. Önce 2011 yılında kısa bir süreliğine daha sonra da Kasım 2012'den Ağustos 2013'e kadar Mısır'da kalma fırsatı bulan yazar ülkede devrim sonrası süreci yakın bir biçimde ve devrimin aktörleriyle temas halinde gözlemlemiştir.

Türkiye gibi acı askeri darbe tecrübeleri yaşamış bir ülkenin vatandaşı olarak Mısır'da 3 Temmuz 2013'te büyük oranda dış aktörlerin teşvik ve desteği ile gerçekleştirilen askeri darbenin ardından demokratik yollarla seçilmiş cumhurbaşkanının görevden uzaklaştırılması sürecinde hangi aktörlerin nasıl roller aldığına detaylı biçimde analiz edilmesini, bu ülkeye dair çalışmalar yapan bir akademisyenin sorumluluğu olarak gören yazar Mısır'da yaşananlarla ilgili gözlem ve tespitlerini bir kitap halinde yayınlamaya karar vermiştir.

KİTABIN ORGANİZASYONU

Kitap üç ana bölümden oluşmaktadır: Birinci bölüm bir taraftan devrimlere dair teorik açıklamalara yer verirken diğer taraftan geçmişteki devrim tecrübelerine kısaca değinmektedir. İkinci ve

üçüncü bölümlerdeki devrim ve karşı devrim süreçlerinin anlaşılması adına kuramsal altyapıyı oluşturan bu ilk bölümde devrimler üzerine özellikle sosyoloji alanında yazılmış literatür gözden geçirilmiştir. Bu kısım ayrıca Mısır'da devrime varan sürecin hangi basamaklardan geçtiğini ve ülkedeki siyasi kültürün devrim ve isyan tecrübesi anlamında ne tür yaşanmışlıklara sahip olduğunu da detaylandırmaktadır. Son olarak hem Mısır devrimi hem de askeri darbe ile birlikte yaşanan karşı devrimde etkin olan aktörlerin bu süreçte hangi rolleri oynadıklarına dair bir derlemeye de bu ilk kısımda yer verilmiştir.

Kitabın ikinci bölümünde Mısır'daki devrim sürecine odaklanılmıştır. Bu kısımda 25 Ocak 2011'de başlayan halk ayaklanmalarında hangi aktörlerin sürece dahil olduğu ve nasıl roller oynadıkları incelenmektedir. Çalışmanın Mısır devrimine dair iddiasına istinaden devrimin gerçekleşmesi sürecinde iç aktörlerin daha bariz roller oynamalarından ötürü bu kısımda 6 Nisan hareketi, Devrimci Sosyalistler, Müslüman Kardeşler, Selefiler ve Kıptiler gibi iç aktörlere daha fazla yer ayrılmıştır. Bunun yanında her ne kadar karşı devrim sürecine nazaran daha az etkili olsalar da dış aktörler de ikinci kısımda analize dahil edilmişlerdir. Bu kısımda dikkat çeken nokta devrimin gerçekleşmesinde yerel aktörlerin asıl belirleyici unsurlar olmalarıdır. Bu hususa vurgu yapmak amacıyla kitapta toplumsal kesimlerin nasıl ve hangi nedenlerle mobilize olarak rejime karşı ayaklandıkları ve izleyen süreçte demokratik bir düzene geçilmesi için çabaladıkları vurgulanmıştır.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise karşı devrim sürecinde iç ve dış aktörlerin rollerine odaklanılmıştır. Devrimin ilk safhasından farklı olarak bu süreçte ABD, Suudi Arabistan, BAE ve İsrail gibi dış aktörler Mısır siyasetine doğrudan müdahil olarak ülke içinde devrim sürecinden memnun olmayan kesimlerle ittifak kurarak devrimin sona erdirilmesi amacıyla karşı devrim girişiminde başat rol oynamışlardır. Bu durumu detaylandırarak

öncelikle iç dinamiklerle başlayan Mısır devriminin bir taraftan dış aktörlerin müdahalesi ile hedeflenen mecrasından saptırılışını ortaya çıkarmayı amaçlayan kitap diğer taraftan da devrim süreçlerinde dış aktörlerin düşünülenden çok daha etkili olabildiğini göstermektedir.

BİR DEVRİMLER VE
MISIR DEVRİMİ:
KAVRAMSAL BİR
ÇERÇEVE

Mısır'da 25 Ocak 2011'de başlayan ve on sekiz günlük süre içinde otuz yıllık otoriter rejimin sona erdirildiği devrim ardından yaşananlar birçok yönüyle ilgili literatürdeki devrim sonrası mücadeleleri anımsatmaktadır. Bu süreçte devrimci ve karşı devrimci gruplar arasında ittifaklar kurulmuş, ayrışmalar yaşanmış ve şiddetli çatışmalar gerçekleşmiştir. İlk etapta toplumsal desteği arkasına alan Müslüman Kardeşler hareketi iktidar kadrolarına yükselmiş ancak izleyen süreçte ülke içindeki muhalefetin bölgesel ve küresel aktörler tarafından desteklenmesiyle oluşan karşı devrimci ittifak Müslüman Kardeşler hareketini iktidardan uzaklaştırmıştır. 3 Temmuz 2013'teki askeri darbe ile Mısır'da 2011'de başlayan devrim hareketinin sonlandırılması hedeflenmiştir. Nitekim izleyen süreçte başta Müslüman Kardeşler hareketi olmak üzere ülkedeki tüm muhalif oluşumlar bastırılarak çok daha baskıcı ve otoriter bir yönetim kurulmuştur. Mısır'daki askeri rejim demokratik olmayan uygulamaları, insan hakları ihlalleri ve kötü ekonomik performansına rağmen 2013'ten bu yana hem bölgesel hem de Batılı aktörlerin desteğini alarak ayakta kalmayı başarmıştır.

Bu noktada bu kitabın temel argümanı da ortaya çıkmaktadır: Mısır'da spontane bir şekilde başlayan devrim hareketi dış aktörlerin müdahalesi ile bir karşı devrime maruz kalmıştır. Bu bağlamda ilk olarak 2011'deki devrimle başlayan sürece odaklanılarak Mısır'daki toplumsal ve siyasal hareketlerin yanı sıra bölgesel ve küresel aktörlerin pozisyonları derinlemesine ele alınmıştır. İzleyen bölümde ise 2013'teki askeri darbe ile gerçekleşen karşı devrim, bu süreçte etkin rol oynayan iç ve dış aktörlerin pozisyonları merkeze alınmak suretiyle detaylı biçimde incelenmiştir. Son olarak bu kitabın başlıca amacının devrim süreçlerinde dış aktörlerin oynayabileceği rolü Mısır örneği üzerinden inceleyerek devrim literatürüne katkı sunmak olduğu söylenebilir.

